

Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin Demografik Yapısında Ruslar

Russians in the Demographic Structure of Central Asian Turkic Republics

Reyhan Rafet CAN¹

Araştırma Makalesi / *Research Article*

Geliş Tarihi / *Received*: 27.03.2022

Kabul Tarihi / *Accepted*: 19.07.2022

Doi: 10.48146/odusobiad.1094014

Atıf / Citation: Can, R. R., (2022). “Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin Demografik Yapısında Ruslar” ODÜSOBİAD 12 (3), 2603-2626 Doi: 10.48146/odusobiad.1094014

Öz

SSCB'nin çöküşü ve yirminci yüzyılın 90'lı yıllarında bir devlet olarak varlığının sona ermesi sonucunda, milyonlarca yurttaş, kendilerini yeni kurulan bağımsız devletlerde ulusal azınlıklar konumunda buldu. Rusya Federasyonu dışında, Rusça konuşan nüfus, zor bir siyasi, ekonomik, kültürel ve psikolojik durumla karşı karşıya kaldı, ancak ulusal kimliklerini, kültürlerini ve dillerini korudu. Rusça konuşan etnik grubun önemli bir bölümünün yaşadığı Sovyet sonrası alanın bölgelerinden biri, Orta Asya'dır. Bu çalışma, Sovyet öncesi ve sonrası dönemde Özbekistan, Kazakistan, Türkmenistan ve Kırgızistan'daki Rus nüfusunun büyüklük ve coğrafya dinamiğinin analizini içermektedir. Bugün Orta Asya'da yaklaşık 4,7-4,8 milyon Rus'un yaşadığı düşünülürken bu nüfusun sayısı SSCB'nin çöküşünden sonra yarı yarıya düşmüştür. Rus nüfusunun 3/4'ünden fazlası, demografik düşüş oranının asgari olduğu Kazakistan'da yoğunlaşmıştır. Türkmenistan, Rusya'nın kültürel etki alanını terk ederken, Özbekistan ve Kırgızistan Rus kültür ve uygarlık alanını terk etme konusunda diğer Orta Asya Türk cumhuriyetleri ile aynı yönde hareket etmektedir. Bu çalışma sonucunda Sovyet sonrası bölgede bağımsızlığını kazanan devletlerin, Rusya'dan bağımsız ulusal kimlik oluşturma arayışı içinde olduğu, Rusça konuşan nüfusun Orta Asya'nın yeni bağımsız devletlerinden kitlesel kaçı ile Rus nüfusunun azaldığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: SSCB, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri, Bağımsızlık, Nüfus, Rus.

Abstract

As a result of the collapse of the USSR and its demise as a state in the 90s of the twentieth century, millions of citizens found themselves in the position of national minorities in newly established independent states. Outside the Russian Federation, the Russian-speaking population faced a difficult political, economic, cultural and psychological situation, however, they retained their national identity, culture and language. One of the regions of the post-Soviet space, where a significant part of the Russian-speaking ethnic group lives is Central Asia. This study includes the analysis of the size and geographical dynamics of the Russian population in Uzbekistan, Kazakhstan, Turkmenistan and Kyrgyzstan in the pre- and post-Soviet period. While it is thought that approximately 4.7-4.8 million Russians live in Central Asia today, the number of this population decreased by

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Kadirli Sosyal ve Beşerî Bilimler Fakültesi, Coğrafya Bölümü Kadirli/ OSMANİYE, E-mail: canreyhanrafet@gmail.com, ORCID ID:0000-0003-2280-9268

half after the collapse of the USSR. More than 3/4 of the Russian population is concentrated in Kazakhstan, where the rate of demographic decline is minimal. While Turkmenistan has already left Russia's cultural and civilizational sphere of influence, Uzbekistan and Kyrgyzstan are moving in the same direction as the other Central Asian Turkic republics in leaving the Russian culture and civilization sphere. As a result of this study, it was concluded that the states that gained independence in the post-Soviet region were in search of creating a national identity independent from Russia. Furthermore, the Russian population decreased with the mass flight of the Russian-speaking population from the newly independent states of Central Asia.

Keywords: *USSR, Central Asian Turkic Republics, Independence, Population, Russian.*

Giriş

Orta Asya, coğrafi ve siyasi açıdan oldukça farklı tanımlara sahip bir bölgedir. En dar anlamda Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) tarafından yapılan tanımlamada, Orta Asya'yı idari açıdan oluşturan unsurların Türkmenistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan olduğu belirtilmiştir. SSCB'nin dağılmasının ardından Orta Asya tanımlaması içerisine Kazakistan da dâhil edilmiştir. Geniş anlamda ise Afganistan ve Pakistan'ın kuzeyi, Doğu Türkistan, Rusya'nın güneydoğusu ve Moğolistan ile İran'ın kuzeydoğusu da Asya'nın okyanuslardan uzak iç kesimlerini tanımlamak için kullanılan bu coğrafi terim içerisinde yer almıştır (**Görsel 1**). Tarihi açıdan ise Türk uygarlığının beşiği olan bölge, asırlar boyu "Türkistan" olarak adlandırılmıştır (Çalışkan, 2018:1). Doğu Roma kaynaklarında, "Turcia" olarak bahsi geçen Türk toprakları, Doğu Avrupa ve Karadeniz'in kuzeyindeki toprakları kapsar. Hazar, Kuman, Peçenek ve Uzların Ukrayna'dan Urallara kadar hakimiyeti, Moğolların 1237'de bölgede hakimiyeti ele geçirene kadar sürmüştür. Batı Sibiry ve Türkistan'dan göç eden Türk topluluklarının Kama nehri dolaylarına gelmesi ile Moğollar, Türkler arasında yok denecek kadar azalmıştır. Altın Ordu Devleti'nin dağılmasından sonra Karadeniz'in kuzeyinde Kazan, Kırım, Astrahan hanlıkları gibi yer yer Türk Hanlıkları kurulmuştur. Slav boyları, III. ve IV. İvan döneminde bir devlet etrafında birleşmişler, daha sonra başta Kazan, Astrahan ve Nogay hanlıkları olmak üzere sırası ile Türk Kavimlerinin olduğu topraklar, Ruslar tarafından ele geçirilmiştir (Kara, 2021: III). Orta Asya ya da tarihsel ismiyle Türkistan 1220'lerdeki Moğol istilalarından 6 asır sonra Kuzey Batı'dan Çarlık Rusya'sı tarafından işgal edilmiştir. Kırım Savaşını kaybeden Rusya'nın genişleme tutkularını tatmin etme çerçevesinde 1860'lardan 1880'lerin sonlarına kadar bu istila gerçekleşmiştir (Hasgüler ve Uludağ, 2009: 40).

Görsel 1. Orta Asya ve Türki Cumhuriyetler Haritası **Kaynak:** (Çalışkan, 2018:1)

Güney sınırlarının güvence altına alınması, bölgedeki ticarî yolları kontrol altında tutma ve başta İngiltere olmak üzere dış güçlerin bölgede güçlenmesini engelleme isteği, Çarlık Rusya'sının bölgeye yönelik siyasetinin temelini oluşturmuştur. Daha XVII. yüzyılın başında küçük askerî “keşif” seferleri gerçekleştirmeye başlayan Ruslar, bölgeyi tamamen ancak XIX. yüzyılın ikinci yarısında ele geçirmişlerdir. Rusya'nın bölgedeki hâkimiyeti yaklaşık bir asır sürmüştü ve 1991 yılında SSCB'nin parçalanmasıyla Orta Asya cumhuriyetleri, bağımsızlıklarını kazanmışlardır (Kamalov, 2011:8).

Dikkat, burası Moskova konuşuyor! Bir Sovyet vatandaşı, bu ünlü radyo duyurusunun açılış cümlesinin ardından önemli bir duyurunun geleceğini biliyordu. Bu buyruk Kuzey Kutbu kıyılarından, Vladivostok şehrinden ve Orta Asya'nın büyük bozkırlarından, insanlara hangi milletin hakimiyetinde yaşadıklarını hatırlatmıştır. Sovyet sosyalist devletinin ulusal politikası, Leninist ulusların gönüllü birliği ilkesine dayanmaktadır. Sovyet sistemi, devrim öncesi Rusya koşullarında gelişmelerinde geri kalan halkların ileri seviyelere yükselmesine katkıda bulunarak, ekonominin ve kültürün gelişmesine pek çok şeye mal olmak ile birlikte yardımcı oldu. Komünist Parti'nin önderliğinde, komünizmi inşa etme ortak amacı olan Sovyetler Birliği'nin halkları giderek birbirine yakınlaştı. SSCB'de sosyalist inşa yıllarında, yeni ortaya çıkan tarihsel topluluğa *Sovyet halkı* adı verildi (Arutyunyan, 2005). Sovyet halkı; farklı etnik kökenlerin karışımından tek bir Sovyet halkı yaratma şeklinde de tanımlanmıştır (Gafarlı, 2020).

İstikrar ve dönüşüm eski SSCB cumhuriyetlerindeki köklü ulusların kaderlerinde tam yansıma buldu. Bu uluslar cumhuriyetlerinin sınırları içinde yerli etnik özelliklerine paralel olarak *sadakat* ile

karakterize edildiler. Etnik gruplar, sınırlarının ötesinde dönüşmüş ve bir dereceye kadar ulusal niteliklerini koruyarak, *yabancı* Rus ortamına aktif olarak uyum sağlamıştır. Bu uyum tüm Sovyet ülkeleri ve onların temsilcileri için geçerliydi. Yalnızca Ruslar bu anlamda bir istisnaydı, çünkü çıkarları ve kültürleri Rus sınırlarıyla sınırlı değildi (Arutyunyan, 2005).

Rus sömürgeciliğinin Türkistan'da (Orta Asya) sömürgeci düzenlerinin kurulması çok sert yöntemlerle gerçekleştirilmiştir. SSCB'nin kuruluşu, Rus yayılmacılık sürecinin son safhası olmuştur. Baltık ülkelerinin ele geçirilmesiyle son halini alan SSCB'de Çarlık dönemindeki Ruslaştırma politikasının yerini Sovyetleştirme politikası almıştır. Bu politika doğrultusunda, Sovyetler Birliği'ni oluşturan cumhuriyetlerde Rus dilinde eğitim veren okullar açılmış, yerel alfabeler Kiril alfabesine göre düzenlenmiş ve çeşitli meslek gruplarından Ruslar değişik bölgelere gönderilerek politikanın sürekliliğinin sağlanmasına çalışılmıştır. Sömürgeciliğin ekonomik yönü, mümkün olduğu kadar çok servete el koymaktı. Bunun için vergi politikasından demiryollarının yapımına kadar her türlü imkân kullanıldı. Birincil işleme tabi tutulmuş hammaddeleri ihraç etmek daha ucuz olduğundan, sömürgeciler burada çırçır ve yağ fabrikaları kurdular. Çarlık, dini asimilasyonla ise Ortodoksluk mezhebi zorlama yoluyla Katolik, Protestan, Müslüman ve Musevi milletlere dayatılması amaçlanmıştır (Öztürk, 2019: 1098). On beş cumhuriyette oluşan SSCB'nin dağılmasıyla birlikte Moskova'nın "Sovyetleştirme" politikasında bir araç olarak kullanılan Ruslar, 14 cumhuriyet içinde azınlık statüsüne düşmüştür. SSCB'nin yıkılışıyla bağımsızlıklarını kazanan cumhuriyetlerin toplam nüfusunun %18'ini Ruslar oluşturuyordu. 1991 yılının sonunda Rusya Federasyonu sınırlarının dışında kalan 25 milyon Rus'tan 9,5 milyonu Orta Asya'da yaşıyordu (Kamalov, 2011:54).

Orta Asya popülasyonlarının tarihsel nicel analizi karmaşıktır. Cumhuriyetlerinin nüfusunu incelerken temel sorun, nüfusa ilişkin kapsamlı ve doğru tarihsel verilerin eksikliğidir. Orta Asya nüfusunu istatistiksel yöntemler ile elde edilen verileri doğrultusunda nüfusun nicel olarak anlamlandırılmasında; nüfus dinamiklerini etkileyen faktörlerin düzensizlikleri (savaş, kıtlık, devrim, baskı, ülke ve idari sınırlardaki çoklu değişiklikler) ile bölgedeki yoğun ancak belgelenmemiş etnik göçtür. XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar Orta Asya halkları hakkında tutarlı bir demografik ve istatistiksel veri bulunmamaktadır. Bozkır bölgesi için toplanan en eski nüfus istatistikleri 1858 tarihli'dir. Resmi yayınlarda 1897 ve 1913 için nüfus verileri bulunurken, bu veriler Sovyet döneminde yapılan ve daha sonra ilgili cumhuriyetlerin resmi istatistiklerine dahil edilen yeniden hesaplamaların sonuçlarıdır. Orta Asya'da veri toplama ve istatistiksel yayın sistemleri Rus İmparatorluğu tarafından 1914'ten başlayarak kısmen veya tamamen yok edilmiştir. Hem yerli nüfusa hem de bu değişken yıllarda Orta Asya'ya giren ve artan sayıda kayıt dışı göçmene ilişkin yıllık veriler çok zayıftır. 1917 Şubat ve Ekim devrimlerini izleyen iç savaş sırasında Orta Asya'daki Türk Toplulukların kitlesel göçü yaşandı (Islamov, 2022).

1930'ların başlarındaki kolektivizasyon politikaları (kolektif çiftliklerde ve devlet çiftliklerinde toprak ve emeği güçlendirmek için yapılan çalışmalardır) Orta Asya bozkırlarının, çöl ve dağlarının göçebe yerleşimlerinde siyasi ve entelektüel seçkinler, Stalin'in baskısı altında yok edildi. 1921 ve 1933 kıtlıkları

sırasında Avrupa bölgelerinden, özellikle Volga Nehri çevresindeki yerleşmelerde, devlet elinin yanı sıra özel etnik göç yoluyla Orta Asya'ya kitlesel insan akımı oldu. Orta Asya, yüz yıldan fazla bir süredir Slavlar tarafından benzeri görülmemiş etnik göçün merkezi haline geldi. II. Dünya Savaşı'ndan sonra, SSCB'de nüfus sayımı yapılmamıştır. Savaş sonrasında düzenli aralıklarla yapılan dört nüfus sayımının (1959, 1970, 1979 ve 1989) kapsadığı 1950'lerin sonundan başlayarak, arada güncel demografik istatistiklerin yıllık yayınlarının yapıldığı döneme ilişkin az çok kapsamlı veriler bulunmaktadır (Islamov, 2022). Bu çalışmada Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Rusların ve Rusça'nın yerli halk üzerindeki hakimiyeti ile bölgedeki Rus varlığı ve yerleşimleri araştırılmıştır.

Sovyet Hakimiyeti Döneminde Orta Asya'da Ruslar

Orta Asya başta Amu Derya ve Siri Derya olmak üzere yüksek dağlardan inen nehirlerin biriktirdiği alüvyonlarla meydana gelmiş bir birikinti sahasıdır (Güner, 1997: 146). İdil-Ural bölgesi, Azerbaycan, Batı Türkistan, Yakutistan ve Sibirya'da Rus nüfusunun dağılışını gösteren bir harita tetkik edilecek olursa, bu nüfusun yerleşmiş olduğu sahaların, bu Türk ülkelerinin iktisadi kaynaklarca en zengin yerlerine tekabül ettiği sahalar olduğu görülür. İdil-Ural bölgesinden başlayıp Baykal Gölü'ne kadar devam eden, güneyde Azerbaycan ve Batı Türkistan'ı içine alan geniş Türk sahası, çöl sahaları bir yana bırakılacak olursa, Rus sanayi, askeri ve siyasi gücünün dayandığı bir enerji ve hammadde hazinesi durumundadır. İdil-Ural bölgesi ile Baykal Gölü arasındaki saha, güneyde Kazakistan'ın kuzey yarısını da içine alacak şekilde, büyük kısmıyla kara topraklar sahasıdır ve haiz olduğu bu verimli toprakları sayesinde, Sovyetlerin hububat ambarıydı. Yine bu saha modern endüstrinin gerektirdiği her türlü tabii kaynakları ihtiva eder. Birliğin yakacak rezervlerinin büyük kısmı buradadır. Maden ve mineral bakımından zengin olan bu saha, Sovyet kömür ve petrol istihsalinin 2/3'ünü sağlamıştır. Rusları, Kafkasya, Orta Asya ve Sibirya'yı istilaya sevk eden, nüfus fazlalığının sebep olduğu bir yeni yerleşme yeri arama ihtiyacı değil, kendisini askeri ve politik sahada süper devlet haline getirmeyi temin edecek olan bu Türk sahalarının haiz olduğu geniş iktisadi kaynakları ve stratejik noktaları elde etme hırsıydı (Dönmez, 1987: 38-42).

Rusların Orta Asya'ya girişleri, sadece buraların tabii kaynaklarından istifade gayesini değil, aynı zamanda endüstri sahasında ihtiyaç duyulan insan gücünden istifade gayesini de güdüyordu. Bu gayenin tahakkümü için yerli halk geniş ölçüde işçi olarak fabrikalarda istismar edildi. Türkistan, emniyet mülahazalarıyla, muhtemel bir harpte birçok fabrikanın melce yeri olarak seçildi. Rusların Türkistan hakimiyeti 1860'larda başlar. İlk yerleşimciler, XVI. ila XVIII. yüzyıllarda Ural ve İrtiş nehirleri çevresindeki bölgeye taşınan Kazaklardı. Rusya ve Ukrayna'dan serbest bırakılan topraksız serfler, 1861 yılında kuzey Kazakistan'a taşındı. Bu topraksız serfler 1861 tarım reformu ile özgür kalmıştır (Ekici, 2017: 271). Bölgeler arası göç, özellikle 1861'deki köylü reformundan sonra XIX. yüzyılın ortalarından itibaren arttı ve esas olarak harap olmuş köylülerin ihtiyaçları iş arama imkânları ile belirlendi. Dış göç, devrim öncesi Rusya'da önemli bir rol oynamadı. Taşkent, Semerkant, Çimkent, Hive ve Mari 1860-1884 yılları arasında Rusların eline geçmişti. Bu işgalde Ruslar Orta Asya'ya başlangıçta memur, asker, tüccar ve uzman olarak az sayıda gelmişler ve tarihî şehirlerde, ayrı olarak inşa ettikleri mahallelerde yerleşmişlerdir. Ancak, Rus gayesinin tahakkuku için, buraların Rus

nüfusunca iskânı gerekiyordu. Onun için bu ilk safhayı, farklı metotlarla Rus halkının Orta Asya'ya yerleştirilmesi takip etti. 1917 Ekim Devrimi zaferinden sonra, iç göçler, doğal ve ekonomik kaynakların geliştirilmesi ile nüfusun bölgesel olarak yeniden dağıtılması planlarına uygun olarak organize edildi. SSCB'deki göç süreçleri iki ana eğilimle karakterize edilir: kırsal nüfusun şehirlere istikrarlı bir şekilde girişi ile nüfusun doğu bölgelerine kayması. 1926 ve 1939 yılları arasında yaklaşık 4,7 milyon insan Kazakistan ve Orta Asya'ya göç etti. 1926-1939 devresinde Orta Asya nüfusunun %5 artmasına mukabil, aynı devrede Orta Asya'ya yerleştirilen Rus nüfusu %72 artmıştır. Rusların Orta Asya ve Sibirya'ya Rus nüfusunu yerleştirme temposu 1914-1926 yılları arasında harp sebebiyle hafiflemiş fakat 1926 yılından sonra muhaceret artmıştır. Bu tarihler arasında Rus nüfusun kesif olduğu yerler daha ziyade bu ülkenin kuzeyi, hususiyile Turgay, Semey, Akmolla ve Yedisu gibi Kazakistan'ın kasaba, şehir ve maden bölgeleridir (Dönmez, 1987: 38-42).

1936 yılında kabul edilen kanuna göre; SSCB, 11 Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, 17 Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, 6 Muhtar Arazi, 10 Milli Arazi ve 19 Eyaletten teşekkül etmiştir. Kurulan 11 Cumhuriyet'in 6'sını Türk Cumhuriyetleri teşkil ediyordu. Sovyet Türkistanı'nı oluşturan Batı Türkistan'da Ruslaştırma faaliyetleri, 1939-1959 döneminde çok hızlı olmuştur (**Tablo 1**). Söz konusu bu 20 yıl içinde Batı Türkistan toplam nüfusu içinde, Slav asıllı insanların oranı %17,1'den %32,9'a yükselmiştir (Özey, 1996: 69). 1939-1959 yılları arasındaki devrede en büyük artış Kazakistan'da olmuştur. Bu yıllar arasında Kazakistan'da Rus nüfus artışı %52'dir. Büyük Vatanseverlik Savaşı (1941-1945) öncesinde Rusya'da yaşayan Rusların bir kısmı endüstriyel yükselişin olduğu, kalifiye personelin ihtiyaç duyulduğu Orta Asya Türk Cumhuriyetlerine gönüllü olmayan kitlesel göçe zorlandı. Orta Asya Türk Cumhuriyetlerine göç eden Ruslar, Orta Asya kültürlerine asimile olmayıp, zamanla birçoğu, yerli halklara karşı bir sömürge üstünlüğü hissini korurken, anavatandan uzak üvey evlatlar gibi hissetmekle beraber anavatana bağlılıklarını da kaybetmemişlerdir (Ziegler, 2006:107).

Tablo 1. Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Rus Nüfusun Oranı 1926–1989 (%), **Kaynak:** (Ziegler, 2006:106).

	1926	1939	1959	1970	1979	1989
Kazakistan	20	40	43	42	41	38
Özbekistan	5	12	14	13	11	8
Kırgızistan	12	21	30	29	26	22
Türkmenistan	8	19	17	15	13	10

Büyük Vatanseverlik Savaşı sırasında, nüfusun geçici olarak işgal edilen bölgelerden ve cepheden doğu bölgelerine tahliyesi ile bağlantılı keskin bölgesel kaymalar oldu. Savaş sonrası dönemde yeni sanayi bölgelerine, yeni binalara ve bakir arazi geliştirme alanlarına göç yoğun şekilde devam etti (Rybakovsky, 2009). Orta Asya'da 1959 sayımlarındaki nüfus oranları 1970 ve hatta 1979'lara kadar kısmen de olsa korunmuştur. Büyük Vatanseverlik Savaşı'nda (1941-45) SSCB'nin doğrudan kayıpları 20 milyonu aştı; dolaylı kayıplar da büyüktü (doğum oranındaki azalma ve ölüm oranındaki artış). Savaş öncesinde

sahip olunan nüfus ancak 1955'te eski haline geldi. Sonraki 21 yıl içinde nüfus 61,1 milyon kişi (%31,4) arttı. 1976'da SSCB'nin nüfusu 1913'e kıyasla %60,6 büyümüştü. Nüfus artışına rağmen hem birlik cumhuriyetlerinde hem de cumhuriyetlerin içindeki ilçelerde nüfus artışı aynı değildi. 1950'lerin ortalarında Rusya'daki Rusların sayısında azalma meydana gelmesinde; savaş yıllarında harap olan ve nüfusu azaltılan Orta Asya ülkelerine, Rusya'dan yüz binlerce insanın, başta kuzey Kazakistan olmak üzere bakir toprakların işlenmesi ve geliştirilmesi için gönderilmesi etkili oldu. Kazakistan'a 1937-1959 yılları arasında, çoğunluğu Rusya'dan olmak üzere 1,6 milyon Rus taşınmıştır. Ruslar sadece bakir topraklara yerleşmekle kalmayıp, Kazakistan şehirlerinin nüfusunu da artırmıştır. Rusların sayısı 1960 yılında, Kuzey Kazakistan ve Pavlodar bölgelerinin kentsel alanlarında 1950 seviyesinin 2 kattan fazla, Karaganda ve Kökşetay; 3 kattan fazla, Nur-Sultan ve Zhezkazgan'da; 4 kattan fazla aştı. Orta Asya'da 1970'lerde Kırgızistan hariç tüm cumhuriyetlerde Rusların sayısında azalma yaşanmasında, Batı Sibirya'ya doğu petrol ve gaz bölgelerine işçi göçünün yaşanması etkili oldu. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğinde 1979'dan 1989'a kadar olan dönemde Rus nüfusun göç kaybı 166 bin kişiyi aştı. Rusların göçü diğer SSCB cumhuriyetlerine 1979-1989 yılları arasında da devam etti. Birlik cumhuriyetlerinin nüfusunda Rusların payı 30 yılda (1959'dan 1989'a kadar); Kazakistan'da %42,7'den %37,8'e; Özbekistan'da %13,4'ten %8,3'e; Kırgızistan'da %30,2'den %21,5'e; Türkmenistan'da %17,3'ten %9,5'e düşmüştür (Rybakovsky, 2009).

Sovyet döneminde Ruslar ve Orta Asya'daki diğer Slav nüfusu şehirlerde ve vasıflı işgücünde yoğunluk kazanmıştır. Rus nüfusu, 1959'dan 1989'a kadar Orta Asya'da istikrarlı bir şekilde azalmasına rağmen, başkentlerdeki nüfusun büyük bir bölümünü oluşturuyordu. Rus nüfusu 1989'da Alma Ata'nın %59'unu, Bişkek'in %56'sını, Aşkabat'ın %32'sini, Duşanbe'nin %33'ünü ve Taşkent'in %34'ünü temsil ediyordu. Başkentlerdeki Rus hakimiyeti, yayıncılık, kültür, bilim ve yönetime Rus dilinin hâkim olmasını sağladı. Kazakistan ve Kırgızistan, kırsal Rusların en büyük oranına sahipti, ancak bu ülkelerde bile Rus nüfusu büyük ölçüde kentsele. Ruslar, siyasette ve ekonomide, eğitimde ve orduda egemen oldular. Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarının ilk yıllarında çok sayıda kişi Özbekistan, Kırgızistan ve Türkmenistan'ı terk etti. Orta Asya'da en fazla Rus nüfusa sahip ülke olan Kazakistan, bu dönemde Rus göçmenlerinin yarısından fazlasına ev sahipliği yapıyordu. Göç, 1990'ların ortalarında, dil yasalarının ve yerleştirme politikalarının yürürlüğe girmeye başlamasının yanı sıra Orta Asya Türk devletlerinin kendi para birimlerini benimsemesinden kısa bir süre sonra zirveye ulaştı (Ziegler, 2006:105-106).

Bağımsızlık Sonrası Orta Asya'da Ruslar

Sovyetler Birliği dünyanın en büyük ülkesiydi, alanı 22 milyon km²'den fazlaydı. 15 Sovyet sosyalist cumhuriyetini içeriyordu, ancak tarihinin çoğu için oldukça merkezi bir devlettir. Resmi dil Rusçaydı, ancak bunun yanında burada 200'den fazla dil ve lehçe konuşuldu ve 290 milyondan fazla farklı millettten insan yaşadı. SSCB'nin çöküşünün, toplumu demokratikleştirmeyi ve ekonomiyi iyileştirmeyi amaçlayan reformları başlatan Mihail Gorbaçov'un Glasnost (açıklık) ve Perestroyka (şeffaflık) politikaları ve diğer reformları sonucunda başladığı genel olarak kabul edilir. 26 Aralık 1991'de SSCB Cumhuriyetler Konseyi, Bağımsız Devletler Topluluğu'nun (BDT) oluşumuyla bağlantılı olarak

Sovyetler Birliğinin varlığını sona erdiren bildiriyi kabul etmişlerdir (Foltinova, 2021). Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra Orta Asya Türk cumhuriyetleri de 1991'deki Sovyetler Birliğinin nihai olarak dağılmasının az öncesinde peş peşe bağımsızlık ilanlarını gerçekleştirmişlerdir. Bu ülkeler bağımsızlıklarına, herhangi bir silahlı mücadele sonucunda değil, SSCB'nin kendiliğinden dağılması sonucunda kavuşmuşlardır (Özgişi, 2012:85). Eski Sovyet alanı içinde bulunan Orta Asya, geçtiğimiz iki yüzyılda dünyanın birçok yerinde meydana gelmiş olan bir ulus inşa sürecine tanık oldu. Bir dünya gücünün ortadan kaybolmasının, küresel sistemin dengesini yeni bir yapıya kavuşturması, devletler arasındaki güç ilişkilerini uluslararası güvenliğin korunmasını izin verecek şekilde düzenlenmesi gerekiyordu. Dünya haritasının bu yeni tasarımı tüm dünyayı etkileyerek kısa ve orta vadede hem Batılı hem de Asyalı güçlerin, güç rollerini yeniden gözden geçirmek zorunda bırakmıştır. Sovyetler Birliği olan bölgede, siyasi ve stratejik mühendislik, yalnızca yeni sınırlar çizmek için değil, aynı zamanda geçmişte zaten kurulmuş bir sistemle doğrudan zıtlık içinde yeni bir dizi sadakat, uyum ve himaye tanımlamak için kullanıldı (Massansalvador, 2010:3).

Orta Asya, Sovyetler Birliği'nin çöküşü sırasında Ukrayna'dan sonra en büyük ikinci Rus topluluğunun yoğunlaştığı bölgedir. SSCB'nin dağılmasından sonra kendilerini Rusya'nın dışında bulan 25 milyon etnik Rus'un 9,5 milyonu Orta Asya'da, 2/3'ü Kazakistan'da (6,2 milyon) ve 1/3'ü Orta Doğu ülkelerinde yaşıyordu (3,3 milyon). Eski Sovyet ulusal cumhuriyetlerinin sınırları içinde yeni bağımsız devletlerin oluşum koşulları altında, Rus nüfusun Orta Asya Türk cumhuriyetlerinden göçü çığ benzeri bir karakter kazandı. Bu göçün ana nedeni, yerli nüfus arasındaki milliyetçi duyguların büyümesinin neden olduğu etnik gruplar arası ilişkilerin ağırlaşması, ekonomik sorunlar, Rusça konuşulan eğitim, kültür ve bilgi alanının daralması ile açıklanabilir. Bu sebeplerin yanı sıra Rusları Orta Asya'nın dışına iten en önemli faktör, klan-müşteri bağları sisteminden dışlanmalarıydı (kamu yönetimi ve diğer prestijli faaliyet alanlarında işe alımlarda etnik ayrımcılık). Rusların ve diğer yerli olmayan etnik grupların göçü 1990'ların ortalarına kadar devam etti, ardından göç dalgasında kademeli bir düşüş başladı. Bu, bir yandan göç potansiyelinin tükenmesinden, diğer yandan ekonomik ve politik durumun görece istikrarından kaynaklandı (Sushchiy, 2019: 274-275). Orta Asya Türk cumhuriyetlerinde 1989 yılı tüm birlik nüfus sayım sonuçlarına göre 9,5 milyon Rus nüfusu vardı. Bu nüfusun büyük çoğunluğu, daha zayıf ulusal kimliğe sahip diğer Slav halklarına yavaş yavaş asimile olan etnik Ruslardı. Rusların bölge genelinde yerleşimi düzensizdi. Nüfusun 2/3'ü, Kazakistan SSC'sinde yoğunlaşmıştı. Diğer dört cumhuriyette kalanlar Rus nüfusun 1/3'ünü oluşturuyordu. Rus nüfusun yoğunluğu bakımından bölgede ikinci sırada yer alan cumhuriyet Özbek SSC'ydi. Kırgızistan, Tacikistan ve Türkmenistan Rus nüfusun yoğun olduğu SSC cumhuriyetleriydi (Ziegler, 2006:109).

SSCB'nin çöküşünden sonra, Rus nüfusu: bölge dışına göç ve doğum oranındaki düşüş sebebiyle azalmaya başladı. Ruslar arasında 1990'ların başında, doğum oranı düşerken, yerli etnik grupların sayılarında hızlı bir artış sağlayan yüksek doğum oranını yaşandı. Tüm bu sebeplerden dolayı Orta Asya'daki Rus nüfusun mutlak ve görece sayısı hızla azalmaya başladı. Sovyetler Birliği'nin çöküşünün şokunun henüz geçmediği Sovyet sonrası ilk on yılda, nüfus azalması çok daha hızlı

gerçekleşti. Bağımsız cumhuriyetlerde sosyo-politik ve ekonomik durum istikrar kazandıkça, Rus nüfusun düşüşü önemli ölçüde azaldı. Orta Asya Türk Cumhuriyetinde yaşayan Rusların sayısı 1990'larda neredeyse 1/3'ün oranında azaldı. 1989'da 11 milyon olan Rus nüfusu, 2000'in başında 7,5 milyona düştü (Shustov, 2020).

Sosyal beklentilerin bozulması, nüfusun aktif ve güçlü bölümünün göç etmesi, Orta Asya Türk ülkelerinde bulunan Ruslar arasında ölüm oranının, doğum oranını önemli ölçüde aşmasına neden oldu. Kazakistan'daki Rusların sayısı 1989-1999 yılları arasında 6,1'den 4,5 milyona (%26); Özbekistan'da 1,6 milyondan 1,2 milyona (%27); Kırgızistan'da 917'den 603 bine (%34,2) düştü. Otoriter siyasi rejim koşulları altında güvenilir demografik istatistiklerin bulunmadığı Türkmenistan'da Rus sayısı 334'ten 299 bin'e, 2001 yılının başında ise 100'e düştü. Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde 1995- 2001 yılları arasında Kazakistan nüfusundaki Rusların oranı %37,4'ten %30'a; Kırgızistan'da %21,5'ten %12,5'e; Özbekistan'da %8,3'ten %5'e; Türkmenistan'da ise %9,5'ten %2'ye düştü. Rusların 2000'lerde Orta Asya'dan çıkışının yavaşlamasında bölge ülkelerinin ekonomik durumunun istikrara kavuşması etkili olsa da Rus nüfusu azalmaya devam etti. Bu azalma 2006'nın başında Kazakistan'da 3.979.3, Kırgızistan'da 470 bin, Özbekistan'da 1 milyon ulaştı. Orta Asya'nın beş bağımsız ülkesinde Rus nüfusu azalmaya devam etmesine rağmen, günümüzde toplam Rus sayısı 5 milyondur. Orta Asya Cumhuriyetleri içinde Türk cumhuriyeti olmayan Tacikistan Rus nüfusun en fazla azaldığı ülke konumundadır. 2000 yılına kadar bu cumhuriyette yaşayan Rusların sayısı 6 kat azalarak 437 binden 72 bine düşmüştür. Bu sonuca göre çalışanları ülke nüfusunun istatistiklerine dahil edilmeyen 201. askeri üssü ve diğer Rus askeri tesislerini dikkate almazsak, Tacikistan Cumhuriyetinde Rus topluluğunun tamamen ortadan kaybolmasının yakın olduğu söylenebilir (Shustov, 2018:117-119). 2020 yılının başında Orta Asya Türk Cumhuriyetleri içinde Doğu Slav nüfusun yoğunlaştığı cumhuriyetlerden olan Kazakistan'da 3,5 milyon, Kırgızistan'da 345 bin, Özbekistan'da ise 730 bin Rus kalmıştır (Ritm Evrazii, 2020).

Özbekistan

Orta Asya bölgesinin sakinleri Özbekler, Karakalpaklar, Tacikler, Türkmenler, Kazaklar, Kırgızlar, Uygurlar, Ruslar, Ukraynalılar, Beyaz Rusyalılar, Polonyalılar, Koreliler, İranlılar, Ermeniler, Gürcüler, Azerbaycan Türkleri, Tatarlar, Başkurtlar, Almanlar, Yahudiler, Litvanyalılar, Yunanlılar, Türkiye Türkleri ve diğer birçok milletten oluşmaktadır. Özbekistan nüfusunun etnik çeşitliliği, tarihi olaylardan kaynaklanmaktadır. SSCB içinde birlik cumhuriyetlerinin birçok temsilcisi, İkinci Dünya Savaşı sırasında (Rus, Tatar, Ermeni, Belarus, Ukraynalı, Alman, Yahudi) Özbekistan'a tahliye edildi. Stalin'in baskıları sırasında Kırım Tatarları ve Çeçenler daimî ikamet yerlerinden Özbekistan' sürgün edildi. Özbekistan, Orta Asya'nın en kalabalık ülkesi olup, nüfus bakımından BDT (Bağımsız Devletler Topluluğu) ülkeleri arasında Rusya ve Ukrayna'nın ardından üçüncü sırada yer alır. Ülkenin nüfusu 2016 yılında 31,5 milyon iken bu nüfus 2021 yılında 34,2 milyona yükselmiştir. Nüfusunun yaklaşık %80'i Özbekler, %4,5'i Tacikler, %2,5'i Kazaklar, %2'si Karakalpaklar, %1'i Kırgızlar ve Türkmenler oluşturur. Günümüzde Ruslar ve diğer Slav halkları (%10) en büyük etnik azınlıklardan biri olmaya devam etmektedir (Muradov, vd., 2006:136-139).

Ülkede nüfus esas olarak vahalarda yoğunlaşmıştır. Cumhuriyetin çöl bölgelerinde nüfus yoğunluğu çok düşüktür. Karakalpakistan ve Nevai bölgesinde km²'ye 7-9 kişi düşerken, Özbekistan'ın en yoğun nüfuslu bölgesi olan Fergana Vadisi'nde km²'ye 500 kişi düşer. Özbekistan'ın en büyük şehri, 2,5 milyondan fazla nüfusu ile ülkenin başkenti olan Taşkent'tir. Ülkenin diğer büyük şehirleri; Semerkant, Buhara, Hive, Andican, Fergana, Nevai, Almalık, Angren, Zarafşan ve Çirçig'dir (Advantour, 2022).

Özbekistan'da, SSCB'nin dağılmasından sonra hiç nüfus sayımı yapılmamıştır. 1989'da son tüm birlik nüfus sayımına göre, Özbek SSC'de 1.653,5 bin Rus nüfusu yaşıyordu. Ruslar cumhuriyet nüfusunun etnik bileşiminde ikinci en büyük uyruğu oluşturmuşlardır (%8,3). Rus nüfusu, Sovyet sonrası ilk yıllarda, etkili olan etno-demografik ve etno-coğrafi eğilimlere karşılık gelen yoğun dış göç nedeniyle hızla azaldı. Özbekistan'da 2000 yılına ait nüfus istatistiklere göre, ülke nüfusunun %4,9'unu oluşturan cumhuriyette 1,199 bin Rus yaşıyordu. Ülkede 2003 yılı nüfus verilerine göre Rusların oranı %5,7 iken 2005 yılında Rus nüfus oranı %5,5'e düşmüştür (Kalkan, 2007:80-81).

Özbekistan'da 2005 yılına kadar Rusların sayısı 1.198,6 milyondan 983,6 bine düşmüştür. Rusların sayısı 2013 yılında 809,5 bin kişiydi ve bu ülke toplam nüfusunun %3,3'üne tekabül ediyordu. Özbekistan Cumhuriyeti Devlet İstatistik Komitesi'ne göre, 1 Ocak 2017 itibariyle, cumhuriyet nüfusunun %2,2'sini oluşturan Rusların sayısı 750 bindi. 1989-2017 yılları arasında Özbekistan'da Rus nüfusun oranı 2,2 kat, cumhuriyet içindeki toplam nüfus payı ise 3,8 kat azalmıştır. Ülkede 1 Ocak 2021 itibariyle 720.300 Rus (nüfusun %2,1'i) yaşıyordu (Ozbekiston Respublikasi Davlat Statistika Qomitasi, 2021). Özbekistan topraklarında Rus nüfusu başkentte, büyükşehir bölgesinde ve büyük bölgesel merkezlerde yoğunluk kazanmıştır. Rusların şehirlerdeki büyük yoğunluğu, sanayi ve finans sektörlerinde, eğitim, sağlık, bilim ve kültürde geleneksel olarak kurulmuş baskın istihdamlarıyla bağlantılıdır (Fedorko ve Kurbanov, 2018: 44-47). Özbekistan'da Rusların yoğun ikamet alanları arasında: Taşkent şehri ve Taşkent bölgesi, Çirçik, Almalık, Bekabad, Angren, Akhangaran, Nevai, Zarafşan, Uçkuduk, Fergana, Kuva, Semerkant, Kattakurgan, Kağan ve Sirderya'dır (Ruskii Mir, 2019). Bu etno-bölgesel yerler tarihsel olarak, ekonomi ve sanayinin gelişmesi ve belirli bölgelerin kentleşmesi ile bağlantılı olarak gelişmiştir. Sovyet sonrası dönemde ülkenin tüm bölgelerinde Rus nüfus oranında azalma yaşanmıştır. Ruslar 1989'da Taşkent şehir nüfusunun %34'ünü oluştururken, 2017 yılında Rus nüfusu %14,2'e düşmüştür (**Tablo 2**).

Ülkede Rus nüfusun en düşük oranı Namangan ve Kaşkaderya bölgelerinde görülmektedir. Buhara bölgesinde Rus nüfus oranının düşüşü endüstride yerel nüfusa ağırlık verilmesi ile açıklanırken, Nevai bölgesinde Rus nüfusun azalmasında göç etkili olmuştur (Saliyev ve Fedorko, 2014: 404). Cumhuriyette Rus dili, resmi bir statüye sahip olmaksızın, ülkenin kamu ve devlet yaşamında büyük önem taşımaktadır ve çeşitli alanlarda yaygın olarak kullanılmaktadır. Özbek okullarında 2. sınıftan itibaren haftada 2 saat, orta öğretim İhtisas Eğitim Kurumlarının (haftada 4 saat) ve üniversitelerin ilk yılında (160 saat) zorunlu ders olarak okutulmaktadır. Ülkedeki üniversiteler Rus grameri ve kültürü konusunda eğitim veren bölümlere sahiptir. Günlük yaşamda, Rus dilinin kullanımı, çoğunlukla

Tatarlar, Koreliler, Ukraynalılar, Azerbaycanlılar ve Ermeniler olmak üzere cumhuriyetin Rus ve diğer yerli olmayan halklarının temsilcileriyle sınırlıdır (Ruskii Mir, 2019).

Tablo 2. Özbekistan’da Rus Nüfusun Bölgelere Göre Değişim Oranı (1989-2017).Kaynak: (Sushchiy, 2019:29).

Bölge	1989	2005	2013	2017
Andican	2,6	0,9	0,7	0,6
Buhara	8,2	2,0	1,6	1,4
Cizzak	4,4	1,7	1,3	1,2
Karakalpakistan Cumhuriyeti	1,6	0,8	0,6	0,6
Kaşkaderya	2,4	1,0	0,7	0,7
Nevai	-	4,5	2,5	1,9
Namangan	1,9	0,7	0,5	0,4
Semerkand	5	2,2	1,5	1,3
Surhanderya	3	1,3	1,0	0,9
Sirderya	10	4,4	3,3	2,9
Taşkent	14,6	7,4	5,6	5,0
Fergana	5,8	2,0	1,4	1,2
Harezmi	1,2	0,5	0,4	0,3
Taşkent Şehri	34	21,6	16,2	14,2

Özbekistan, Rusya'nın dil yoluyla etkisini sınırlamaya yönelik girişimlerde Kazakistan'dan sonra ikinci sırada yer alır. Hükümet, 1990'ların ortalarında anayasadan Rus diline ilişkin eski yasa ve kanunları kaldırarak daha geniş bir Russuzlaştırma politikasının yasal çerçevesini hazırladı. Ülke, 1993 yılında “Latin Yazısına Dayalı Özbek Alfabetesinin Tanıtımı Hakkında” yasayı kabul etti. Günümüzde Özbekistan'da nüfusun %59'u Rusça konuşmayı bırakmıştır. Okullarda haftada en fazla iki saat Rusça öğretilir. Rusça yüksek öğretim veren fakülteler sadece Fergana Devlet Üniversitesi'nde kalmıştır. Devlet, tüm TV ve radyo programlarının en az %70'inin Özbek dilinde olmasını sağlayan yasalar çıkarmıştır. Özbekistan hükümeti ve halkının Rus dilini öğrenmeye kararlı olması için önemli bir faktörde, ülkeden Rusya'ya yapılan işçi göçleridir. Ülke, Rus işgücü piyasasına işçi sağlama açısından ilk sırada yer alır. Sadece 2018'de 1,5 milyondan fazla Özbek vatandaşı çalışma amacıyla Rusya'ya seyahat etmiştir (Central Asian Bureau for Analytical Reporting, 2019).

Kazakistan

XVIII. yüzyılda Ruslar özellikle gözlerini Türkistan'a dikmiş ve bu bölgedeki kavimlerle yakından ilgilenmeye başlamışlardır. Birçok yenilikte olduğu gibi bu önemli adımda da Çar Deli Petro, Ruslara öncelik etmiş ve Türkistan'a tespit heyetleri göndermiştir. Yapılan çalışmalar ve kurulan siyasi ilişkiler ile Ruslar, Kazakların Küçük Cüz'ü ile ittifak imzalamış ve 1731 yılında Ural nehrinin güney-

güneydoğusundaki steplerde konar-göçer bir hayat sürdüren Kazaklar, Rus hakimiyetini kabullenmişlerdir. Bu önemli hadise Kazak dalasında (bozkır) artık Rusların ideallerine kucak açacak olan birçok imkânı sağlamıştır. Ruslar 1742 yılından sonra Kazak bozkırlarına Rus mujiklerini (köylülerini) yerleştirmeye başlamışlardır. Rus (Hıristiyan) Kazak askerleri sınır bölgelerine yerleştirilerek geniş topraklar ele geçirilmiştir (Kalkan, 2007: 63,64,69).

1822'den itibaren Orda'ların birer birer işgal edilmesi sonucunda bölgeye, büyük bir hızla Rus akını başlar. 1897'de Çarlık döneminin ilk nüfus sayımı sonuçlarında; Kazakistan sınırları içinde kalan 1.850.000 km²'lik bozkır arazisinde toplam 2.465.000 kişi yaşamaktadır ve bunun %20'sini (493.000) Ruslar oluşturur. Ülkede ikinci genel nüfus sayımı 1911'de yapılmıştır. Bu yılda bozkır arazisinin nüfusu 3.835.000 olarak tespit edilmiş ve bunun %40'ını (1.544.000) Rusların oluşturduğu anlaşılmıştır. 1917 devrimine kadar olan zaman dilimi içinde, Bozkır arazisinde, Rus ve Ukraynalı köylüler, Kazak otlaklarına tamamen göz dikmişler ve tarıma en elverişli arazileri, Rus ordusunun yardımıyla, Kazak köylülerin ellerinden zorla almışlardır (Özey, 1996:86). 1883'te sadece 2.500 olan bu göçmen sayısı, 1903-1911 yılları arasında 95.000'den 175.000'e yükselirken, Sir Derya'da da 45.000 Rus göçmen bu bölgelere yerleştirilmişlerdir. Bu istimlak ve demografik değişim Rus Çarlığının çöküşüne kadar devam ettirilmiştir. Nüfus oranı o kadar büyük bir değişime uğramıştır ki Kazakların nüfusu bazı dönemlerde %50'nin altına düşmüştür. Bu düşüşte çok sayıda Kazak'ın, Asya'nın farklı bölgelerine sürgün edilmesi de etkili olmuştur (Aleynikov ve Borovikov, 2013).

1917 devriminden önce Bozkır Bölgesi olarak adlandırılan Kuzey Kazakistan'da, Stolipin tarım reformu (Rus Başbakan Stolipin tarafından 1906-1911 yılları arasında köylülerin toplumsal ve ekonomik durumunu güçlendirerek otokrasinin temellerini sağlamak için yapılan reformun genel adıdır. Bu reform ile kırsal belediye ve içindeki köylülerin sunî göz altıları kaldırılmış, halka toprağın serbest satışına ve serbest dolaşma izni verilmiştir) sırasında bölgeye Rus nüfusunun büyük bir akını gözlemlendi. 1920'lerde Rusların Orta Asya ve Kazakistan'a yeniden yerleştirilmesine, Avrupa bölgelerini etkileyen iç savaş ve kıtlık neden olmuştur. Kazakistan'a 1930'larda yerli olmayan, Rusya'dan ülkeye büyük göç yaşanmıştır. Sovyet gücünün son on yılında ülkedeki Rusların önce Kazakistan'dan (1968) daha sonra ise Orta Asya'dan (1970) çıkışları başladı. Bu çıkışların sebepleri arasında yerli nüfus arasında işgücü piyasalarında artan gerilime neden olan demografik patlama, ekonomik gelişmede yavaşlama etkili olmuştur. 1980'lerde sosyo-politik istikrarsızlığın büyümesi, yerli halk arasında milliyetçiliğin tezahürü ile ekonomik durumun bozulması, göç akışının önemli ölçüde artmasına neden olmuştur. 1980-1990'ların başında Rus göçünün büyümesine, devlet dilleriyle ilgili yasanın kabul edilmesinin yanı sıra Kırgızistan'daki etnik gruplar arası çatışmalar neden olmuştur (Sushchiy, 2019: 231-232). SSCB'nin çöküşünün arifesinde Kazakistan'daki Ruslar, ülkenin kuzey ve doğu bölgelerinin çoğunda nüfusun %40'ından fazlasını oluşturmuşlardır. Rusların nüfus içindeki oranı Kazaklarınkine yakındır (Gözenç ve Aydın, 1997:147). Cumhuriyetin güney ve batı bölgelerinde Kazaklar hâkim olmuştur. Kazakistan'da 1926 yılı genel nüfus sayım sonuçlarına göre ülkenin 6.198.000 olan toplam nüfusunun %35'inin (2.164.000) Ruslar oluştururken, 1939 sayımında, nüfusun

%47'si (3.269.000) Ruslardan meydana gelmiştir. Bölgeye Rus göçü 1950'de de devam ederek bu tarihte toplam nüfus içinde Rusların payı %49'a yükselmiştir (Özey, 1996: 86).

1989 nüfus sayımına göre, Kazakistan'da Rus topluluğu: Doğu Kazakistan bölgesi %64,9; Kuzey Kazakistan %64,9; Karaganda %61,1; Alma-Ata %43,6; Kustanai %45,2; Pavlodar %42,4; Nur-Sultan %42,7 ve Kökçetay %38,5'i bölgelerinde yoğunlaşmıştır. Ülkenin kuzeyindeki en büyük kenti Karaganda'yı 1926 yılında kömür yataklarını işletme amacıyla Ruslar kurmuştur (Atalay, 2000:224). Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Kazakistan'da 6 milyon Rus kalmıştır (Nezavisimiya, 2016). 1990'dan 1997'ye kadar olan dönemde 1,2 milyon Rus nüfusun %14'ünü oluştururken, bu nüfusun %90'dan fazlası Rusya'ya taşınarak Kazakistan'ı terk etmiştir. 1994 yılı istatistiklerine göre, Kazak Türklerinin oranı %44'e yükselirken, Rusların oranı %36'ya düşmüştür. Yine aynı tarihte Urallardan Aral gölüne ve oradan Balkaş gölüne çizilecek bir hattın doğusunda ve kuzeyinde Kazak nüfus oranı %25'in altına düşerken, Slav ve Alman nüfusun oranı %70'in üstüne çıkmıştır (Yiğit, 1996:103).

Kazakistan'da Rus sayısı 1995 yılı nüfus verilerine göre %35 iken, 2006 yılı verilerine göre bu oranı %30'a düşmüştür (Kalkan, 2007:63,64,69). 2009 nüfus sayımına göre Ruslar, Kazakistan'daki en büyük ikinci ulusal grup olmasına rağmen, son on yılda cumhuriyetin Rus sakinlerinin sayısı önemli ölçüde azalmıştır. 2009 nüfus sayımına göre Kazakistan'da 3 milyon 793,8 bin Rus yaşıyordu (%3,4). Rusların demografik düşüşünde göç etkili olmuştur. 2014 yılında göçün etkisi altındaki Kazakistan'ın Rus nüfusu 17,5 bin kişi azalmıştır. Ülkeden ayrılan kişi sayısının genel nüfusla karşılaştırılabilir olduğu 1990'lı yıllara kıyasla bugün Rus nüfusun sayısı azdır (Nezavisimiya, 2016). 2015 yılının başında ülkede 3 milyon 666 bin Rus'un cumhuriyetin nüfusunun 1/4'ünü (%23) oluşturuyordu. 2019'un başında ülke nüfusunun %19,32'sini (3.553.232 kişi) Ruslar oluştururken, 1999'da Ruslar nüfusun yaklaşık %30'una (4.480.675 kişi) sahipti (Tkaçev, 2019).

1 Ocak 2021 tarihi itibarıyla ülkede 3.478.287 Rus bulunmaktaydı (Byuro Natsional'noy Statistiki Agentstva Po Strategicheskomu Planirovaniyu İ Reformam Respubliki Kazakhstan, 2021). Ruslar, ülkedeki emeklilerin yaklaşık %50-55'ini oluştururken, Kazakistan'ın Rus sakinleri, düşük doğum oranı, yüksek ölüm oranı ve düşük doğal büyüme oranları ile karakterize edilmektedir (Aleksenko, 2002). Ülkede en büyük Rus diasporası Doğu Kazakistan, Karaganda, Kostanay, Kuzey Kazakistan, Pavlodar, Akmola ve Almatı şehrinde yoğunlaşmıştır. En az Rus nüfusu Mangistav, Atrrau, Güney Kazakistan ve Kızılorda bölgelerindedir. Cumhuriyetin diğer birçok bölgesinde, Ruslar ikinci en büyük ulusal bileşenidir (Pantyushov ve Fedorko, 2022). Kazakistan'da, Rus dili Kazakça'ya en yaygın alternatif olması açısından öne çıkmıştır. Kazakistan, Rusça eğitim alan en fazla öğrenciye (800.000) sahip ülke olmasına rağmen, son 25 yılda 5.861 Rusça dil okulunun kapanmasıyla bu sayı 1,4 milyon azalmıştır. Hükümet, lise eğitimini üç dilde (Kazakça, İngilizce ve Rusça) yapılmasına imkân veren yasa tasarısını kabul etmiştir. Şubat 2018'de Nazarbayev, 2025'te tamamlanması planlanan Latin alfabesine geçişle ilgili kararnameyi imzalamıştır (Central Asian Bureau for Analytical Reporting, 2019).

Tablo 3. Kazakistan Cumhuriyeti Bölgelerinin Nüfusunun Etnik Yapısında Rusların Oranı 2021. (%)
Kaynak: (Byuro Natsional'noy Statistiki Agentstva Po Strategicheskomu Planirovaniyu İ Reformam Respubliki Kazakhstan, 2021).

Bölgeler	%	Bölgeler	%
Akmola	32,2	Kostanay	40,5
Aktöbe	10,7	Kızılorda	1,7
Almatı	12,8	Mangistav	5
Atırau	5	Türkistan	1,6
Batı Kazakistan	18,4	Pavlodar	34,5
Jambıl	9,3	Kuzey Kazakistan	49,2
Karagandı	34,6	Doğu Kazakistan	35,4
Nur-Sultan	11,8	Almatı	23,4
Çimkent	8,5		

Rusların ve Rusça konuşanların şehirlerdeki yoğunluğu, her şeyden önce, sanayi ve finans sektöründeki ve ticaretteki baskın istihdamlarıyla bağlantılıdır. Rus dili, ülkenin ekonomik ve sosyal hayatında, özellikle medyadaki yerini korumuştur. Rusça konuşan Kazakistan'ın en önemli özelliği, modern cumhuriyette Rusça konuşan kişilerin çoğunluğunun etnik Rus olmamasıdır. Kazakistan Cumhuriyeti Anayasası'nın 7. Maddesinin 2. Fıkrasına göre, "devlet kuruluşlarında ve yerel özyönetim organlarında, resmi olarak Kazak dili ile Rus dili de kullanılmaktadır (Tkaçev, 2019).

Kırgızistan

Kırgızistan Cumhuriyeti Ulusal İstatistik Komitesi'ne göre 1 Şubat 2022 itibariyle ülke nüfusu 6.7 milyondur (Natsional'nyy Statisticheskoy Komitet Kyrgyzskoy Respubliki, 2022). Bir tarım ülkesi olan Kırgızistan'da 2 milyondan fazla kişi şehirlerde, dört milyonu ise kırsal alanlara yerleşmiştir. Nüfus yoğunluğu olarak tanımlanan bir kilometre kareye düşen kişi sayısı Kırgızistan genelinde 26'dır. Dengesiz nüfus dağılımının görüldüğü ülkede Talay, Oş, Çuy ve diğer bazı bölgelerde km²'ye 100 kişi, Çatkal, At-Başı, Narin bölgelerinde km²'ye 5 kişi düşmektedir. En büyük şehir 950.000 kişi ile Bişkek olan ülkenin ikinci büyük şehri Oş'un 230.000 nüfusu vardır. Kırgızistan'da Kırgızların toplam nüfus içindeki oranı %72'dir. Sovyet döneminde Kırgızistan, çeşitli halkların ve milliyetlerin sürgün yeri idi (Naseleniye Kyrgyzstana, 2022).

Kırgızistan'daki Ruslar, Rusya dışındaki Rusların en büyük diasporalarından biridir. 19. yüzyılın üçüncü çeyreğinde Güney Yedisu, topraklarında ortaya çıkmalarından bu yana Ruslar, cumhuriyet yaşamının her alanında, geç imparatorluk ve Sovyet döneminde, başta kuzey bölgelerinde olmak üzere önemli bir rol oynamışlardır. Rus nüfusunun oranı 1980'lerin sonlarından bu yana, düşük doğum ile yüksek ölüm oranları sebebiyle hızla düşmektedir. SSCB'nin çöküşü sırasında 1989 nüfus sayımında, cumhuriyet nüfusunun %21,5'ini oluşturan Kırgızistan'da, 917 bin Rus yaşıyordu. Ülkede, Rus

nüfusunda 1990-2000 yılları arasında genç ve orta yaşlı nüfus kitlesel bir göç yaşamıştır. Sadece 1989-1999 yılları arasında Rusların cumhuriyetten göç sebebiyle çıkışı 224.278 kişiye ulaştı. Kırgızistan'da 2009-2015 yılları arasında Rus nüfusu 419,6'dan 364,6 bine geriledi. Başka bir ifade ile 2009-2015 yılları arasında Kırgızistan'daki Rusların sayısı %13,1 azaldı. Kırgızistan, Rus nüfusun demografik düşüşü açısından Kazakistan'ın dört kat öndedir (Ostapenko, vd., 2015: 8-11). Rus nüfusu 2019 yılı başı itibarıyla 348,9 bin iken (%5,6), 2021 yılında Rus nüfusun oranı %5,1'e gerilemiştir (341.351) (Kırgız Respublikasının Uluttuk Statistika Komiteti, 2021). Kırgızistan'da Rus nüfusu tarihsel olarak cumhuriyetin kuzeyinde yoğunlaşmıştır. Ruslar nüfusun etnik yapısında yalnızca Kırgız Cumhuriyeti'nin kuzey bölgelerinde, Bişkek şehri (%17,7), Çuy (%16,1) ve Issık-Göl bölgesinde (6,2) önemli bir yer işgal etmektedir. Batken, Celal-Abad, Narin ve Oş bölgelerinde Rus nüfusun oranı azdır.

Tablo 4. Kırgızistan Cumhuriyeti Bölgelerinin Nüfusunun Etnik Yapısında Rusların Oranı 2017 (%).

Kaynak: (Pantyushov ve Fedorko, 2022).

Bölgeler	%	Bölgeler	%
Batken	0,5	Narin	0,04
Celal-Abat	0,6	Oş	0,1
Issık-Göl	6,2	Talas	1,4
Çuy	16,1	Bişkek	17,7

Kırgızistan, Rus dilinin kamusal alana nüfuz etmesine izin verme konusunda diğer Orta Asya Türk Cumhuriyetlerine oranla daha ılımlı bir tavır sergilemiştir. 2000 yılında anayasada yapılan değişikliklerle Rusça'ya ülkede resmi dil statüsü verilmiştir. Ülkede Rusça eğitim veren okulların sayısı artarken, eğitim gören öğrencilerin %20'si Rusça dilinde eğitim alır. Ülkede, Rusya-Kırgız Slav Üniversitesi başta olmak üzere, üniversite eğitiminin çoğu Rusça olarak verilmektedir. Nüfusun %78'i Rusça TV programları izlerken, Rusça basılan gazete ve dergilerin tirajı Kırgızca'dakilerden daha yüksektir (Central Asian Bureau for Analytical Reporting, 2019). Kırgız topraklarının Rus İmparatorluğu'nun bir parçası haline geldiği XIX. yüzyılın ortalarından itibaren Rus dili modern Kırgızistan topraklarında yaygınlaştı. Rus dili SSCB'nin çöküşünden sonra, etnik gruplar arası iletişim dilinin statüsünü korumuştur. Ülkenin güneyinde Rusça konuşan nüfusun az sayıda olması veya tamamen yokluğu nedeniyle çocuklara Rusça öğretmek zordur. Kırgızların çoğu, özellikle kuzey bölgelerinde ve cumhuriyetin büyük şehirlerinde akıcı şekilde Rusça konuşmaktadır (Pantyushov ve Fedorko, 2022).

Türkmenistan

Türkmenistan topraklarında Ruslar ilk kez 1891'de Trans-Hazar oblastını (bölge) oluşturmuşlardır. Bu yönetim birimi 1899'da Türkistan genel valiliğine bağlanmıştır. Bolşevik İhtilali'nden sonra çıkan ayaklanmalar nedeniyle çıkan iç savaş 1920'de Rusların bastırmasından sonra 1921'de Trans-Hazar oblastı Türkmenistan oblastı adını almış ve 1924 yılında yapılan idari düzenleme ile Türkmenistan SSC adıyla bugünkü idari düzenleme oluşturulmuştur (Yiğit, 1996: 80-81). Türkmen SSC'nde 1926 yılında 75.357 olan nüfus, 1939 yılında 232.924'e yükselmiştir. Bu dönemde Ruslar Aşkabat nüfusunun

%61,9'unu, Meryem'in %61,4'ünü, Türkmenabat'ın %56,8'ini, Kızılrvat nüfusunun %42,5'i, Bayramali'nin %49,2'si, Daşoğuz'un %29,2'si, Atamurat'ın (Kerki) %42,5'i, Baherden'in %38,1'i, Göktepe'nin %30,5'i, Kaka'nın %57,7'sini, Kuşka'nın nüfusun %77,8'ini, Firuzanın %69,9'unu, Sayvan'ın %28,9'u ile köy ve kasabaların çoğundan fazlasını oluşturuyordu. Büyük Vatanseverlik Savaşı ve ardından 1948'de Aşkabat'taki deprem, Türkmenistan'ın Slav nüfusunu ve demografisini önemli ölçüde etkiledi. Bu dönemde Rus nüfusu şehrin toplam nüfusunun yaklaşık %70'ini oluşturduğu için depremde hayatını kaybedenlerin büyük çoğunluğu Rus'tu. 1939-1959 yılları arasında ülkedeki Rusların sayısı 232.924'ten 262.701'e yükselmiştir. Türkmenistan'da Rus nüfusunun oranı 1940 yılından itibaren azalmaya başlamıştır. Ülkede toplam nüfus oranı içinde Rus nüfusun payı 1939'da %18,6; 1959'da %17,3 iken 1970'te %14,7'ye düşmüştür. Ülkede 1979 yılında Rus nüfusu toplam nüfusun (2.764.700) %12,6'sını oluştururken, 1989 yılında Rusların oranı %9,5'e düşmüştür (Yiğit, 1996: 80-81).

Ruslar 1979 yılından sonra küçük kasaba ve köylerden şehirlere, özellikle de Aşkabat'a göç etmiştir. 1979-1989 yılları arasında Aşkabat nüfusunun ülke nüfus oranı içindeki payı artarken, Ahal, Balkanlar, Daşoğuz ve Lebap bölgelerinin nüfusu önemli ölçüde azaldı. 1990'lı yıllarda ülkede Rus nüfus oranındaki düşüş tamamen göçten kaynaklanmaktadır (Abdurasulov, 2007). Bu göç hareketlerinin en önemli sebebi Türkmenistan'da devlet yetkililerinin tatbik etmiş oldukları iç politikadır (Kalkan, 2007: 96). Ülke demografisinin 1989-2015 yılları arasındaki değişiminde; nüfusun yaşam standardında düşüş, temel mal ve ürünlerin kıtlığı, nüfusun yoksullaşması, SSCB'nin çöküşü ve onunla ilişkili dramatik olaylar (1989-1991 döneminde), şehirlerde ve kırsal kesimde işsizliğin artması, sanayi tesislerinin kapatılması, kolektif çiftliklerin ve devlet çiftliklerinin tasfiyesi, devlet kurumlarında düzenli işten çıkarmalar, 1989'da nüfusun yaklaşık %15'ini oluşturan ve Rusça konuşan nüfusun ülkeden çıkışı, 90'ların başından beri azalan doğum oranı ile 1992'den 1999'a ve 2015'ten günümüze kadar olan dönemlerde nüfusun önemli ölçüde göç etmesi etkili olmuştur.

Türkmenistan'da 1995 nüfus sayımı sonuçlarına göre ülke nüfusunun %6,7'sini (298.751) Rus nüfusu temsil ediyordu (İnternet Archive Wayback Machine, 2022). Ülkede 2006 yılı verilerine göre nüfusun %85'i Türkmen, %5'i Özbek, %4'ü Rus ve %6'sı diğer etnik gruplardan meydana gelmiştir. Mayıs 2008'de, Rusya Dışişleri Bakanlığı cumhuriyetin Rus nüfusunu 100.000 kişi olarak açıklamıştır. Ülkede 2020 yılı verilerine göre Türkmenlerin toplam nüfus oranı içindeki payı %84,5; Rusların %7,9; diğerleri ise %7,6'dır. Nüfusun büyük bölümü, İran sınırındaki Kopet Dağları'nın eteklerinde ve çölü geçen akarsu boylarında toplanmıştır (Atalay, 2000:215). SSCB'nin dağılması ve Türkmenbaşı yönetiminin kurulmasından sonra, Rusların sosyo-ekonomik durumu önemli ölçüde kötüleşti ve birçoğu bağımsızlıktan sonraki ilk yıllarda başta Rusya olmak üzere ülkeden göç etti. Göç, sırayla, ülkenin Rus nüfusunun önemli ölçüde yaşlanmasına ve demografik göstergelerinin bozulmasına yol açtı. Türkmenistan'da 1993'ten başlayarak, ulusal devletin kurulmasına paralel olarak, 90'ların sonlarında 2000'lerin başında en büyük boyutuna ulaşan aktif bir Russuzlaştırma politikası başladı. Ülkede 1997'den beri yerel televizyonlarda yönetici konumunda bulunan Rus yöneticiler tasfiye

edilirken, televizyon yayınlarında 15 dakikalık Rusça yayın yapma hakkı verilmiştir. Rusça gazete ve dergilerin sayısı önemli ölçüde azaltıldı. Üst ve orta düzey pozisyonlarda Rusça konuşanlar görevlerinden uzaklaştırılmıştır. Tüm bu olaylar, Slav nüfusunun yanı sıra diğer ulusal azınlıkların önemli bir bölümünün göçünde bir artışa neden olmuştur (Meteojurnal, 2020).

Sonuç

Geçen yüzyılın ikinci yarısından itibaren Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Rus nüfusun dinamiklerindeki dönüşün donuk belirtileri kendini hissettirmiş olsa da, 1990'larda SSCB'nin çöküşünden sonra bağımsız Orta Asya Türk cumhuriyetlerinden Rusların kitlesel çıkışı yaşandı. Rusların göç hareketlerine askeri çatışmalar, ekonomik, etno-ulusal unsurlar etkili oldu. 1990'ların ikinci yarısında, Rusların komşu ülkelerden göçü devam ederken, Rusların ülkelerden hızlı çıkışları belirgin de olsa azaldı. Sovyet sonrası devletler, devlet temellerinin dönüşümünün ve geçmişin askeri çatışmalarının şokundan çıktı. Rusların komşu ülkelerden çıkışı, özellikle eski ikamet yerlerinden ayrılmak zorunda kalanlar için önemli zorluklara neden oldu. Orta Asya Türk cumhuriyetlerinde yaşayan birçok Rus, bulunduğu ülkede bir yaşam kurmuştu. Bu sebepten dolayı özellikle yetişkin nüfusun bu ülkelerden ayrılması kolay olmamıştır.

Bugüne kadar, SSCB'nin çöküşü sırasında Orta Asya topraklarında yaşayan Rusların yaklaşık %60'ı burada kaldı. Tahmini 11 milyon Rus'a ev sahipliği yapan Orta Asya, Rus nüfusunun ikinci en büyük "yakın yurt dışı" demografik rezervuarı olmaya devam etmektedir. Rusların mutlak çoğunluğu üç cumhuriyette yoğunlaşmıştır; Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan. Türkmenistan'da son yıllarda Rusların sayısı azalırken, bu ülkede kalan Rusların önemli bir kısmı emeklilik yaşındadır. Uzun süre farklı bir etnik ortamda yaşayan Rus etnosu, zihniyet bakımından Rusya'daki Ruslardan belirgin şekilde farklıdır. Günümüzde Orta Asya Türk devletlerinde yaşayan Rusları kamusal alandan uzaklaştırmaya çalışması, Rusya ile ilişkilerin kötüleşmesine yol açması bakımından ciddi siyasi ve ekonomik sonuçlar doğurmaktadır. Bu durum özellikle çok sayıda vatandaşını Rusya'ya işçi göçmeni olarak gönderen Kırgızistan ve Özbekistan için oldukça önemlidir. Kırgız göçmen işçileri tarafından evlerine gönderilen havaleler, bu ülkelerin GSYİH'lerine en büyük katkıyı oluşturur. Bağımsızlıktan bu yana, Orta Asya Türk ülkelerinin nüfusu, bölgede Rusça konuşan çok sayıda insan çıkışına rağmen, toplamda yaklaşık %10 artmıştır.

Rus dili, Orta Asya'da yumuşak güç aracı olarak kullanıldığı için hala önemli bir potansiyele sahiptir, ancak bu potansiyel giderek azalmaktadır. Rusya, büyük ölçüde Sovyet döneminin mirasına bağımlıdır ve Rusları yeni nesil Orta Asyalılara yeniden tanıtmak için açık ve uzun vadeli bir plandan yoksundur. Bağımsız devletler, nüfuslarını Rus etkisinden koruma girişimlerinde bu coğrafyanın *lingua francası* olan Rusça pahasına kendi dillerini tanıtmaya devam etmektedir. Orta Asya'nın dünya bilgi alanına erişmek, teknik ve bilimsel alanlarda yetenekli kadrolar hazırlamak için Kazakistan Latin harflerine geçme kararı alırken, diğer devletler geçmek üzere çalışma yapmaktadır. Rusça'nın yerel dillerle değiştirilmesi süreci kademeli olmalı. Yerel dillerde literatürün geliştirilmesi ile Rusça'nın bıraktığı boşluğu yüksek kültür, sanat ve bilime erişim sağlayabilecek diğer dillerle doldurma paralelinde

ilerlemelidir. Ancak o zaman Orta Asya, Rusya'nın etkisinden sürdürülebilir ve başarılı bir şekilde kurtulabilecektir. Orta Asya Türk devletlerinin demografik tarihinin farklı dönemlerinin iyi anlaşılmasını sağlamak için; tarihsel nüfus verilerinin daha fazla araştırılması, açılan arşivlerden ek verilerin toplanması, doğru tahminler yoluyla bilgi eksikliğinin düzeltilmesi gerekir.

Çıkar Çatışması Beyanı

"Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin Demografik Yapısında Ruslar" başlıklı makale ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur.

Kaynakça

- Abdurasulov, A. (2007). Russkiye Turkmenii: razrushaya chary Rukhnamy. http://news.bbc.co.uk/hi/russian/in_depth/newsid_6929000/6929162.stm, (Erişim Tarihi: 7.03.2022).
- Advantour. (2022). Naseleniye Uzbekistana. <https://www.advantour.com/rus/uzbekistan/people.htm>, (Erişim Tarihi: 07.02.2022).
- Alekseenko, A. (2002). O nekotorykh itogakh perepisi naseleniya Kazakhstana. *Demoskop Weekly*, № 57-58, <http://www.demoscope.ru/weekly/2002/057/analit04.php>, (Erişim Tarihi: 04.02.2022).
- Aleynikov M.V., & Borovikov I.V. (2013). Russkoye naseleniye Kazakhstana: sotsial'nodemograficheskiye transformatsii (90-ye gg. KHKH v.). *Mir Yevrazii*, 2, s.2-8. <https://rusrand.ru/analytics/russkoe-naselenie-kazahstana-socialno-demograficheskie-transformacii-90-e-g-hh-veka>, (Erişim Tarihi: 11.03.2022).
- Arutyunyan, YU.V. (2005). Russkiye v blizhnem zarubezh'ye (Po materialam sravnitel'nogo etnosotsiologicheskogo issledovaniya v Estonii i Uzbekistane). *Demoskop Weekly*, №191-192. <http://www.demoscope.ru/weekly/2005/0191/analit06.php>, (Erişim Tarihi: 10.03.2022).
- Atalay, İ. (2000). *Ülkeler Coğrafyası*. İstanbul: İnkılap Kitapevi.
- Byuro natsional'noy statistiki Agentstva po strategicheskoy planirovaniyu i reformam Respubliki Kazakistan. (2021). Demograficheskaya Statistika. <https://stat.gov.kz/official/industry/61/statistic/8>, (Erişim Tarihi: 12.03.2022).
- Central Asian Bureau for Analytical Reporting, (2019). Russian Language Status in Central Asian Countries. <https://cabar.asia/en/russian-language-status-in-central-asian-countries>, (Erişim tarihi: 18.03.2022).
- Çalışkan, B. (2018). Orta Asya Raporu: Dönüşüm Sürecinde Türk Cumhuriyetleri. Araştırma 86, İNSAMER.

- Dönmez, Y. (1987). *Türk Dünyası'nın Beşerî ve İktisadi Coğrafyası* İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No:1878.
- Ekici, Y. (2017). Bolşevik İhtilâlinin Ortaya Çıkması ve Sebepleri, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 27, Sayı: 1, s. 265-275.
- Fedorko V.N., & Kurbanov S.B. (2018). Etnogeograficheskoye rayonirovaniye Uzbekistana // *Izvestiya Geograficheskogo obshchestva Uzbekistana*. T.54. Tashkent, 2018. s.42-54.
- Foltinova, K. (2021). Raspad SSSR: KAK ETO BYLO <https://www.currenttime.tv/a/ussr/31493413.html>. (Erişim Tarihi: 02.05.2022).
- Gafarlı, T. (2020). Politics Today. Russian Cultural Hegemony in Central Asia Finally Over? <https://politicstoday.org/is-russian-cultural-hegemony-in-central-asia-finally-over/>, (Erişim Tarihi: 14.03.2022).
- Gözenç, S. & Aydın, C. (1997). *Ülkeler Coğrafyası*. Ankara: Doğan Yayıncılık.
- Güner, İ. (1997). *Kıtalar Coğrafyasına Giriş*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları No: 791.
- Hasgüler, M. Uludağ, B. M., (2009). "Üçüncü Dünya" Yolunda Rusya ve Orta Asya. *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, No:41.
- Islamov, B. (2022). Central Asian Population in Historical Perspectives. <https://www.ier.hit-u.ac.jp/COE/Japanese/Newsletter/No.14.english/Islamov.htm>, (Erişim Tarihi: 02.03.2022).
- İnternet Archive Wayback Machine (2022). Demografiya. Chislennost' naseleniya Turkmenistana. Etnicheskiy sostav Goroda. <https://web.archive.org/web/20120301010232/http://www.uadream.com/tourism/Asia/Turkmenistan/element.php?ID=26071#>, (Erişim Tarihi: 5.02.2022).
- Kalkan, M. (2007). *Sovyetler Birliği'nin ve Rusya Federasyonu'nun Orta Asya Üzerindeki Stratejik Planları*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınevi.
- Kamalov, İ. (2011). *Rusya'nın Orta Asya Politikaları*. Ankara: Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi. İnceleme-Araştırma Dizisi; Yayın No: 02.
- Kara, F. (2021). *Rusya'nın Orta Asya'ya (Türkistan) Yönelik Politikalarının Dönemlere Göre Değişimi*. Elâzığ: İKSAD Yayınevi.
- Kırgız Respublikasının Uluttuk statistika komiteti (2021). Kalktın Uluttuk Kuramı. <http://www.stat.kg/kg/opendata/category/312/>, (Erişim Tarihi: 13.03.2022).
- Massansalvador, F. S. (2010). The Process of Nation Building in Central Asia and its Relationship to Russia's Regional Influence. *Jean Monnet/Robert Schuman*. Paper Series Vol. 10 No. 5. s.1-13.

- Meteojurnal, (2020). Naseleniye Turkmenistana i yego natsional'nyy sostav v 2020 godu (otsenka). <https://metejournal.ru/naselenie-turkmenistana-i-ego-naczionalnyj-sostav-v-2020-godu-oczenka/>, (Erişim Tarihi: 19.02.2022).
- Muradov G.L., & Gorenkov A.V., & Zatulin K.F., & Kaplun YU.I., & Kuleshov S.V., & Neborskiy M.YU., & Poloskova T.V., & Skrinnik V.M., & Sorokin A.A., & Tsvetkov D.YU. (2006). *Spravochnik Rossiyskogo Sootchestvennika. Pravitel'stvo Moskvuy.* Departament mezhdunarodnykh svyazey Moskovskiy Dom sootchestvennika. Moskva. <https://web.archive.org/web/20091229002823/http://www.mosds.ru/Izdan/Sprv2007.pdf>. (Erişim Tarihi: 24.01.2022).
- Naseleniye Kyrgyzstana (2022). Zakonodatel'stvo Kyrgyzskoy Respubliki. <http://kg.spinform.ru/people.html>, (Erişim Tarihi: 1.3.2022).
- Natsional'nyy statisticheskiy komitet Kyrgyzskoy Respubliki. (2022). Naseleniye. <http://www.stat.kg/ru/statistics/naselenie/>, (Erişim Tarihi: 16.02.2022).
- Nezavisimiya, (2016). Russkiy mir Sredney Azii szhimayetsya, https://www.ng.ru/dipkurer/2016-02-01/11_asia.html, (Erişim Tarihi: 14.02.2022).
- Ostapenko L.V., & Starchenko R.A., & Subbotina I.A. (2015). *Russkaya molodezh' vne Rossii: Kirgiziya.* Institut Etnologu I Antropologu Ran Issledovaniya Po Prikladnoy I Neotlozhnoy Etnologu № 246. Moskva. <http://static.iea.ras.ru/neotlozhka/%E2%84%96246.pdf>, (Erişim tarihi: 03.02.2022).
- Ozbekiston Respublikasi Davlat statistika qomitasi (2021). Aholi. <https://data.gov.uz/uz/sphere/12>, (Erişim Tarihi: 16.03.2022)
- Özey, R. (1996). *Tabiatı, İnsanı ve İktisadi ile Türk Dünyası.* Konya: Öz Eğitim Yayınları.
- Özgişi, T. (2012). Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde ve Azerbaycan'ın Parlamento Yapılarının Karşılaştırmalı Analizi. *Türkiyat Mecmuası*, C. 22. 83-102
- Öztürk, S. (2019). Çarlıkta Ruslaştırma Siyaseti ve Sovyet Sonrası Dönemde Ruslaştırmadan Geriye Dönüş Politikaları. *AVRASYA Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, Cilt :7, Sayı :16, Sayfa: 1097 – 1110.
- Pantyushov I.V., & Fedorko V.N. (2022). Dinamika I Geografiya Russkogo Naseleniya Uzbekistana, Kazakhstana I Kyrgyzstana. <https://www.rgo.ru/ru/penzenskoe-oblastnoe-otdelenie/ob-otdelenii/publikacii/dinamika-i-geografiya-russkogo-naseleniya>, (Erişim Tarihi: 3.03.2022).

- Ritm Evrazii (2020). Yevraziyskaya Integratsiya. <https://www.ritmeurasia.org/news--2020-12-11--v-srednej-azii-prozhivaet-5-mln-slavjan.-esche-30-let-nazad-ih-bylo-vdvoe-bolshe-52313> (Erişim Tarihi: 15.03.2022).
- Ruskii Mir, (2019). Russkiye i russkiy yazyk v Uzbekistane. Itogi ekspeditsii RGO https://russkiymir.ru/publications/263357/?sphrase_id=1208707, (Erişim Tarihi: 18.03.2022)
- Rybakovsky, L. (2009). Russkiy narod v etnicheskoj strukture naseleniya Rossii. http://www.perspektivy.info/srez/val/russkij_narod_v_etnicheskoj_strukture_naseleniya_rossii_2009-03-11.htm. (Erişim Tarihi: 12.01.2022)
- Saliyev A.S., Fedorko V.N. (2014). *Russkaya kul'tura v Respublike Uzbekistan: obshchestvenno-geograficheskiy analiz//Fenomen kul'tury v rossiyskoy obshchestvennoy geografii (ekspertnyye mneniya, analitika, kontsepty): monografiya.* – Rostov-na-Donu: Izd-vo Yuzhnogo Feder.
- Shustov A.V., (2018) Vostochnoslavlyanskoye naseleniye Sredney Azii posle raspada SSSR: etnodemograficheskiye protsessy. *Arkheologiya, etnografiya i antropologiya Yevrazii*, Tom 46, № 4.s.114-122. <https://journal.archaeology.nsc.ru/jour/article/viewFile/470/550.pdf>, (Erişim tarihi: 15.03.2022).
- Shustov, A. (2020). Yevraziyskaya Integratsiya, V Sredney Azii prozhivayet 5 mln slavyan. Yeshche 30 let nazad ikh bylo vdvoe bol'she. <https://www.ritmeurasia.org/news--2020-12-11--v-srednej-azii-prozhivaet-5-mln-slavjan.-esche-30-let-nazad-ih-bylo-vdvoe-bolshe-52313>. (Erişim Tarihi: 10.03.2022).
- Sushchiy S.Y. (2019). *Russkiye blizhnego zarubezh'ya: istoriya, sovremennost', perspektivy (geodemograficheskiy aspekt).* – Rostov n/D: Izdatsvo Yunts Ran.
- Tkaçev, O. (2019). Russkiye i russkiy yazyk v Kazakhstane. Itogi ekspeditsii RGO. <https://russkiymir.ru/publications/266083/>, (Erişim Tarihi: 17.03.2022).
- Yiğit, A. (1996). *Türk Ülkeleri ve Türklerin Yaşadıkları Bölgelerin Coğrafyası.* Elâzığ: Türkiye ve Türk Dünyası İktisadi ve Sosyal Araştırmalar Vakfı Elâzığ Şubesi Yayınları:2.
- Ziegler, C.E. (2006). The Russian Diaspora in Central Asia: Russian Compatriots and Moscow's Foreign Policy. *Demokratizatsiya [Democratization]*. Vol. 14, No:1.

Extended Abstract

Central Asia is a region with quite different definitions geographically and politically. In the narrowest sense, the definition made by the Union of Soviet Socialist Republics (USSR) states that the elements that make up Central Asia administratively are Turkmenistan, Uzbekistan, Kyrgyzstan and Tajikistan. After the collapse of the USSR, Kazakhstan was included in the definition of Central Asia. The dominance of the Khazars, Cumans,

Pechenegs and Uzs from Ukraine to the Urals lasted until the Mongols took over the region in 1237. With the arrival of the Turkish communities immigrating from Western Siberia and Turkistan to the Kama river, the Mongols have almost disappeared among the Turks. After the disintegration of the Golden Horde State, Turkish khanates such as Kazan, Crimea and Astrakhan khanates were set up in the north of the Black Sea. Slavic tribes, III. and IV. They were united around a state during the Ivan period, then the lands of the Turkish tribes, especially the Kazan, Astrakhan and Nogay khanates, were captured by the Russians. Central Asia, or Turkistan as it is historically known, was occupied by Tsarist Russia from the Northwest 6 centuries after the Mongol invasions in the 1220s. This invasion took place from the 1860s to the end of the 1880s, within the framework of satisfying the expansion passions of Russia, which lost the Crimean War.

The establishment of colonialist orders of Russian colonialism in Turkestan (Central Asia) was carried out with very harsh methods. The last phase of the Russian expansionist process was the establishment of the USSR. In the USSR, which took its final form with the capture of the Baltic countries, the Russification policy in the Tsarist period was replaced by the Sovietization policy. With the disintegration of the USSR, which consisted of fifteen republics, the Russians, who were used as a tool in Moscow's "Sovietization" policy, fell to the minority status among 14 republics. Russians constituted 18% of the total population of the republics that gained their independence with the collapse of the USSR. At the end of 1991, 9.5 million of the 25 million Russians who remained outside the borders of the Russian Federation lived in Central Asia. 4/3 of them lived in Kazakhstan (6.2 million) and 1/3 of them lived in Middle Eastern countries (3.3 million). Russians experienced a high birth rate in the early 1990s, which led to a rapid increase in the numbers of indigenous ethnic groups while the birth rate fell. For all these reasons, the absolute and relative number of the Russian population in Central Asia began to decrease rapidly. In the first post-Soviet decade, when the shock of the collapse of the Soviet Union had not yet passed, population decrease was much faster. As the socio-political and economic situation stabilized in the independent republics, the decline of the Russian population significantly decreased. The number of Russians living in the Central Asian Turkish Republics decreased by almost 1/3 in the 1990s. The Russian population, which was 11 million in 1989, fell to 7.5 million in the beginning of 2000.

The deterioration of social expectations and the migration of the active and powerful part of the population caused the death rate among Russians in Central Asian Turkish countries to exceed the birth rate significantly. The number of Russians in Kazakhstan decreased from 6.1 to 4.5 million (26%) in 1989-1999 and 1.6 million to 1.2 million (27%) in Uzbekistan. In Kyrgyzstan, it fell from 917 to 603 thousand (34.2%). In Turkmenistan, where reliable demographic statistics are not available under the authoritarian political regime, the number of Russians decreased from 334 to 299 thousands, and to 100 in the beginning of 2001. In the Central Asian Turkic Republics, the proportion of Russians in the population of Kazakhstan decreased from 37.4% to 30% between 1995 and 2001, from 21.5% to 12.5% in Kyrgyzstan, from 8.3% to 5% in Uzbekistan, and in Turkmenistan, it decreased from 9.5% to 2%. Although the stabilization of the economic situation of the countries in the region was effective in the slowdown in the exit of the Russians from Central Asia in the 2000s, the Russian population continued to decrease. In the beginning of 2006, this decrease reached 3,979.3 million in Kazakhstan, 470 thousand in Kyrgyzstan and 1 million in Uzbekistan. Although the Russian population continues to decrease in the five independent countries of Central Asia, the total number of Russians today is 5 million. Tajikistan, which is not a Turkish republic among the Central Asian Republics, is the country where the Russian population has decreased the most. Until 2000, the number of Russians living in this republic decreased 6 times from 437 thousand to 72 thousand. According to this result, if we do not take into account the 201st military base and other Russian

military facilities whose employees are not included in the statistics of the country's population, it can be said that the complete disappearance of the Russian community in the Republic of Tajikistan is imminent. In the beginning of 2020, 3.5 million Russians remained in Kazakhstan, 345 thousand in Kyrgyzstan, 730 thousand Russians remained in Uzbekistan, which is one of the republics where the East Slavic population is concentrated among the Central Asian Turkic Republics.

The signs of the turn in the dynamics of the Russian population in the Central Asian Turkic Republics have been felt since the second half of the last century after the collapse of the USSR in the 1990s. As a result, there was a mass exodus of Russians from the independent Central Asian Turkic republics. Military conflicts, economic and ethno-national factors were effective in the migration movements of the Russians. In the second half of the 1990s, while the emigration of Russians from neighboring countries continued, the rapid departure of Russians from countries decreased, albeit notably. Post-Soviet states emerged from the shock of the transformation of their state bases and the military conflicts of the past. The departure of Russians from neighboring countries caused significant difficulties, especially for those who had to leave their former places of residence.

